In den Wäldern sind Dinge, über die nachzudenken, man jahrelang im Moos liegen könnte. (Franz Kafka)

Laat je in deze rubriek verwonderen door grappige, indrukwekkende en leerrijke boswaarheden uit het verleden. Eigen bijdragen en ideeën zijn steeds welkom op het redactieadres!

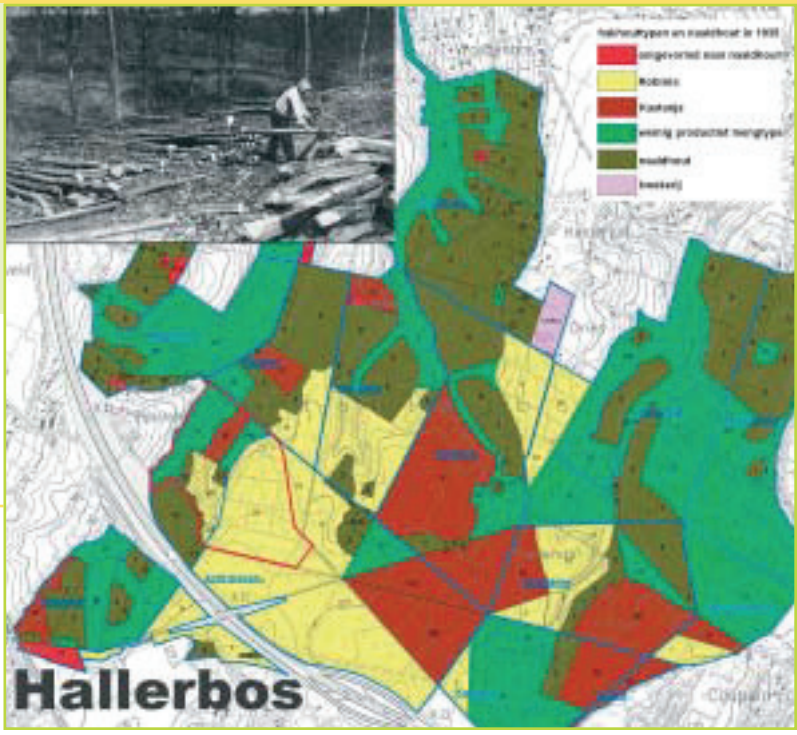

Exotenbestrijding avant la lettre

Robinia in het Hallerbos in de periode 1930–1950

HANS BAETÉ, Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek

Wie vandaag in het Hallerbos rondloopt, kan zich moeilijk voorstellen dat hier in 1930 ongeveer 400 ha hakhout lag, waarvan maar liefst 123 ha werd gedomineerd door een doornige Amerikaan met de naam robinia (zie figuur, met dank aan Anja Leyman). In de Nederlandse Ecologische Flora lezen we immers: 'op plaatsen waar robinia eenmaal aangeplant is, kan zij zich door wortelopslag snel breed maken en is zij nauwelijks meer te verwijderen'. Dat het in 1930 enkel om hakhout ging, is een gevolg van zware houtkap op het einde van de Eerste Wereldoorlog, waarbij nota bene veel Amerikaanse eik sneuvelde. Specifieke gegevens over de vooroorlogse introductie van robinia door de Arenbergs zijn tot dusver zoek. Een foto uit het parochiaal archief van Essenbeek getuigt wel van een flinke robinia-oogst in het toenmalige Hallerbos (met dank aan Pierre Kestemont). Wat we niet kunnen zien, is de wellicht fors ontwikkelde kruidlaag onder deze vrij veel licht doorlatende stikstofproducent met een bijzonder snel afbrekend strooisel (voor de kenners: C/N = 14, zelfs iets lager dus dan els).

Ondanks de vitaliteit van het hakhout, schaarde de beheercommissie zich omstreeks 1930 achter een 'herstel van het hooghout' in het gehele Hallerbos. Men bedoelde in feite een omvorming van het onthoofde middelhout naar hooghout door het aanplanten van voornamelijk beuk en inlandse eik. De *Tabel der Uitbatingen* bij het beheerplan uit 1935 laat ons zien in welke bestanden men de bijzonder hardnekkig geachte robinia zou trachten te elimineren door aanplantingen in de periode 1931-1941 (zie figuur, met aanduiding bosreservaat Jansheideberg). Er werd aangeplant met 1,25-1,75 m, soms tot 3 m hoog plantsoen uit kwekerijen, in een plantverband van 1,5 x 1,5 m tot 1,75 x 1,75 m. Omdat experimenten met een wijder plantverband (2 x 2 m) een veel slechtere stamkwaliteit opleverden, greep men snel terug naar de oorspronkelijke plantafstanden. Pikant detail is dat bij deze werkzaamheden Duitse dwangarbeiders werden ingezet in het kader van herstelbetalingen in navolging van het Verdrag van Versailles.

Afhankelijk van het type hakhout, gebeurde de omvorming met verschillende nuances. Bij omvorming van het robiniatype werd het hakhout éénmalig afgezet. Als beschutting voor de aanplantingen, werden maximum 400-500 staken per hectare gespaard. Op plaatsen met onvoldoende spaartelgen werd lork bijgeplant als vooropbrengst. Oorspronkelijk was het de bedoeling om in de robinia-bovenetage *secundaire kappingen* uit te voeren. De totale afvoer van deze bovenetage moest evenwel sneller gebeuren dan voorzien. De spaartelgen vormden immers veel waterloten en een lage kroon, waardoor de overscherming te sterk werd. Bovendien groeiden de eiken en beuken zo snel dat ze dringend vrijgesteld moesten worden. Omstreeks 1950 waren de aanplantingen voldoende gegroeid om de eens zo talrijk aanwezige, maar schaduwvrezende robiniaknoppen geen enkele kans meer te geven. De omvorming was een feit.

Meer info
hans.baete@inbo.be

2 Bosbeelden om naar te streven

Nogal wat boseigenaars zouden liefst het bosbeeld houden zoals ze het al jaren kennen. In dennenbos is stevig dunnen (doordunscenario) het beste recept op korte termijn. Op deze manier kunnen stabiele dennenbomen met een behoorlijke kroondiepte nog decennialang doorgroeien. Dit leidt onvermijdelijk tot meer licht voor verjonging en struiken van loofbomen en trouwens ook voor bramen. Wie echt op heel lange termijn denkt en dennenbos op zandgrond wil behouden voor de volgende eeuwen zal paradoxaal genoeg nu veel dennen moeten kappen in grote groepenkappen of kaalslagen waar dennen zich succesvol kunnen verjongen.

Een dichte, spontane verjonging van berk en grove den 15 jaar na kaalkap. © Haskoning

De Criteria Duurzaam Bosbeheer en de Beheervisie voor de openbare bossen sluiten bovenstaande bosbeelden zeker niet uit. In algemene bewoordingen stelt het Vlaamse bosbeleid gemengde, ongelijkjarige en ongelijkvormige bossen met een aanzienlijk aandeel loofboomsoorten als doelstelling op lange termijn. Eén ding is zeker, de grote homogene blokken van grove of Corsicaanse den uit het mijnhouttijdperk vallen daar niet onder, tenzij op enkele plaatsen als cultuurhistorisch erfgoed. In dit streefbeeld is dus sprake van:

- veel inheemse loofboomsoorten,
- een mix van verschillende soorten,
- een mix van verschillende leeftijden,
- een mix van verschillende bestandsstructuren.

Heel belangrijk is de schaal in tijd en ruimte waarop deze mix wordt nagestreefd. Staan in alle bestanden zomereik, berk en grove den schouder aan schouder en groeit jong en oud boven elkaar? In het vorige artikel werd duidelijk dat elke soort met zijn temperament een andere groeiruimte vereist en korter of langer doet over het veroveren van zijn plaats. Moet het dan een dambordpatroon met gelijkjarige blokken (bv. 1 ha) van elke soort worden? Uiteraard zit de realiteit hier tussenin en is de doelstelling een goede ruimtelijke ordening van soorten (lichtboomsoorten versus schaduwboomsoorten) en leeftijden (verjonging versus boomlaag). In wat volgt, worden enkele functionele bosbeelden aangegeven, maar ook enkele mogelijke problematische situaties die beter vermeden kunnen worden. Tenslotte worden meer in de context van natuurbehoud ook een aantal duidelijke streefbeelden voorgesteld.

Realistische en functionele streefbeelden

Een aantal bosbeelden of liever onderdelen van bosbeelden zijn erg relevant voor en functioneel op onze zandgronden. In artikel 3 worden de aangewezen beheerscenario's weergegeven om deze (onderdelen van) bosbeelden te bereiken (zie ook overzichtsschema).

1 Grote, homogene groepen van berk, grove den of mengingen van de twee, in grote openingen

Algemeen komen ze tot stand via groepenkap of kaalkap.

(zie verder pagina 10)

Beginsituatie

Functioneren van het bestand

actuele verdeling groeiruimte
- boomlaag
- struiklaag
- kruidlaag en verjonging

inschatting bodemkwaliteit (boniteit)
- boomhoogte dennen
- boomhoogte volwassen berk of zomereik
- pijpenstrootje – bochtige smele

positieve elementen of belemmeringen voor een toekomstig bosbeeld
- zaadbomen gewenste boomsoorten
- verjonging gewenste boomsoorten
- meer dan 30 dennen met kwaliteit
- exoten in boven of onderetage (Amerikaanse vogelkers, Amerikaanse eik, douglas, lork)
- adelaarsvaren
- wildvraat
- bramen

Inleidende maatregelen

- inheemse loofbomen vrijstellen als zaadboom
- gewenste soorten aanplanten als zaadboom
- aangepast afschot reewild
- bestrijding of controle van exoten

artikel 1

Periode van omvormin

Groeiruimte creëren voor verj volgens temperament van elk

nietsdoen
- bestandsevolutie veel trager dan bij door mogelijk gelijkaardige bosbeelden als bi

doordunnen
- hoogdunning, kroonvorming dennen
- (beperkte) groeiruimte voor verjonging
- groeiruimte voor onderetage van sporke

groepenkap
- grote groepen voor verjonging van lichtb
- kleinere groepen voor verjonging (aanpl zomereik en beuk

kaalkap
- veel groeiruimte voor verjonging van lich
- verjonging (aanplanting) van zomereik e

Groeiruimte controleren in ve met doelstelling bosbouwkun

weinig individuele groeiruimte in jon
- massale spontane verjonging
- aanplanting in dicht verband

behandeling voor kroonvorming
- vóór 10 jaar bij berk
- vóór 20 jaar bij grove den
- vóór 25 jaar bij zomereik en beuk

opvolgingsbeheer
- behandeling van jonge bestanden
- selectief intomen van soorten in de onde
- regelen verhouding dennenscherm en o

artikel 3

g/beheer

Eindsituatie

onging
e boomsoort

rdunnen, maar op lange termijn
j doordunnen

van zomereik en beuk
hout en wilde lijsterbes

boomsoorten berk en grove den
anting) van (half)schaduwsoorten

ntboomsoorten berk en grove den
en beuk in rand

Elementen toekomstig bosbeeld

bosbeeld
- dennenbestanden
  – het huidige bosbeeld aangehouden
  – dennen met gemengde onderetage
  – dennen met onderetage van Amerikaanse eik of vogelkers
- zomereik of beuk in kleine of grotere homogene groepen
- berk of grove den in grote groepen, homogeen of gemengd

specifieke natuurtypes
- zuurminnend eikenbos
- zuurminnend beukenbos
- berkenbroek
- open plekken met heide of vennen

rjongingen
dige kwaliteit

gste fase

eretage
nderetage

met bosbouwkundige kwaliteitsdoelstelling
- mét kwaliteitsvolle, dikke onderstammen van vitale dennen
- mét kwaliteitsvolle onderstammen en diepe kronen van eik, berk, grove den, beuk

artikel 2

Een dicht geplante groep zomereik 15 jaar oud en 25 are groot. © Haskoning

Een onderetage van zomereik in 70-jarig grovedennenbos. © Haskoning

Een gesloten onderetage van Amerikaanse vogelkers in een ijl gezet grovedennenbos van 70 jaar oud. © Haskoning

2 Homogene, kleine groepen zomereik of beuk, onder scherm, in kleine openingen of in de rand van grote openingen

Algemeen ontstaan ze bij doordunnen of kleinschalige groepenkap, soms is aanplanting ervan noodzakelijk, zeker voor beuk. Daarnaast moeten ze vaak de eerste jaren vrijgesteld worden van storende klimvegetatie of van sneller groeiende lichtboomsoorten in de buurt.

3 Dennenbestanden die lijken op het actuele bosbeeld of met een gemengde onderetage, al of niet volledig inheems of met een onderetage van Amerikaanse eik of Amerikaanse vogelkers

Algemeen ontstaan ze door nietsdoen of door doordunnen.

Weinig realistische, moeilijk beheerbare of niet-functionele streefbeelden

Een aantal combinaties van boomsoorten en ontwikkelingsstadia kan problematisch zijn. Ze vragen dan een zeer grote input van de beheerder om tot een goed functionerend bosecosysteem te komen.

1) Berk en grove den kiemen en overleven ook onder een nog redelijk dicht dennenscherm (bv. 300 dennen/ha), zeker als er nog geen struiklaag van andere soorten gevestigd is. Maar ze ondervinden grote groeivertraging de eerste 5 tot 10 jaar door lichtgebrek onder het scherm. Vaak gaan ze dan kwijnen in de struiklaag. Als de beheerder nog geen bosomvorming plande en nog lang verder wil met de boomlaag van dennen is dit aanvaardbaar. Wie met de dennen of berken een nieuwe, productieve bosgeneratie wou starten, komt hier wel in de problemen. Maar ook wie zomereiken in deze onderetage wilde koesteren, of zelfs aanplantte, kan bedrogen uitkomen. Want de eerste jaren groeien de berken en dennen wel krachtig genoeg om jonge zomereiken te onderdrukken.

2) De situatie waarbij een onderetage van zomereik veel waardevolle elementen bevat, maar kwaliteit dreigt te verliezen door het bovenscherm. Hier moet een deel van de onderetage opgeofferd worden bij de exploitatie van de overstaande dennen. Het beheren van een dergelijk 'dubbel bestand' is erg moeilijk.

3) Douglas en lork zijn productieve naaldbomen op zandgronden, die echter sterk kunnen uitzaaien. Lork kan door zijn snelle jeugdgroei zelfs berk overgroeien. Douglas kan door zijn schaduwverdragend vermogen vrijwel alle soorten overklassen. Met de jaren kan een bestand letterlijk vollopen met douglaszaailingen, die inheemse, meer lichtbehoevende soorten verdringen. Afhankelijk van het beoogde bosbeeld vormen ze een waardevolle aanvulling, dan wel lastige mengsoorten. Als de inspanningen tegen de uitzaai van lork en douglas meer kosten dan de meerwaarde van

Een onderetage van berk in een regelmatig gedund grovedennenbos van 60 jaar oud. © Haskoning

hun houtproductie, is het vanuit economisch standpunt tijd om deze soorten te verwijderen.

4) Berk en zomereik verjongen moeilijk of niet onder eigen kroon. Om berk en zomereik te laten toenemen in dennenbos worden best eerder grote openingen gemaakt naast de aanwezige zaadbomen en niet er omheen. De aanwezige zaadbomen kunnen natuurlijk wel best ruim vrijgesteld worden om hun zaadzetting te stimuleren.

5) Een traditionele aanplanting van zomereik (op onderlinge afstand 2 x 2 m) na eindkap van een dennenbestand, eventueel met een wildraster er rond, kan vollopen met spontane verjonging van berken en dennen. Deze lichtboomsoorten groeien de eerste jaren vele malen sneller dan het zomereikenplantsoen, zodat ze dit overwoekeren. Het kan werkbaarder zijn om kleine groepen zomereik erg dicht aan te planten (1 x 1 m) en bij voorkeur aan de rand van een grote opening of in kleinere openingen (< 0,25 ha), waar de omstandigheden voor berk en den wat minder optimaal zijn.

6) Een beheerder wil via groepenkap en aanplanting van zomereik een gemengd bos met berk, zomereik en grove den bekomen. Hij kapt een groep van 0,5 ha (40 m straal) en centraal daarin plant hij een groepje zomereik van 10 are (30 bij 30 m, dus 225 bomen), in de veronderstelling dat de dure aanplanting daar het meeste licht en dus slaagkansen heeft. De overgebleven ruimte kan vollopen met berk. De binnenste berken, aan de rand van de eikengroep moeten op vrij korte termijn weggenomen worden om de zomereiken niet te overgroeien. De buitenste berken ondervinden dermate last van de omringende dennen, dat ze kwijnen of erg scheef groeien. Als er een kwaliteitsdoelstelling voor berk was, is deze werkwijze problematisch. Beter is het een groep met 20 m straal te kappen en volledig te vullen met de zomereiken, of een veel grotere groep te kappen met 60 m straal en de zomereikengroep in de rand te planten (zie ill. 2).

Streefbeelden vanuit het natuurbehoud

Specifieke en welomschreven streefbeelden worden aangereikt vanuit het natuurbehoud. In het Europese Natura2000-netwerk (habitatrichtlijngebieden) worden specifieke vegetatievormen omschreven die niet achteruit mogen gaan en bij voorkeur zelfs moeten uitbreiden in oppervlakte en kwaliteit. Voor bos op arme zandgronden gaat het om habitattypes 9190 zuurminnend eikenbos, 9120 zuurminnend beukenbos en 91D0 berkenbroek. 9190 kan potentieel over het gros van de huidige oppervlakte dennenbossen ontwikkelen door zomereik en berk een dominante

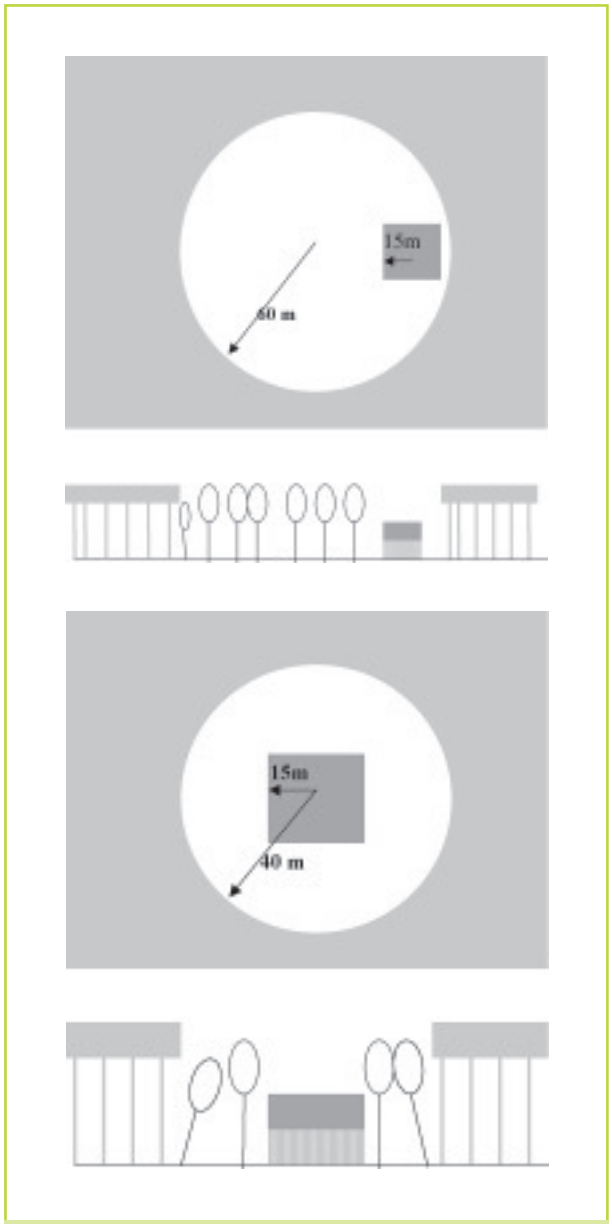

Illustratie 2: groepenkappen van verschillende grootte en verschillende inplanting van een zomereikengroep

positie te geven. Voor 9120 is vooral de trage spontane uitbreiding van beuk op onze zandgronden een belemmering. 91D0 is erg zeldzaam en hoort thuis in de hierboven beschreven natte laagtes met typisch veel pijpenstrootje. Voor de ontwikkeling van deze types lijkt het recept vrij simpel: alle exoten en ook grove den stelselmatig benadelen tot de inheemse boomsoorten die in elk van de types op hun plaats zijn overblijven. Houd er echter rekening mee dat biotopen met hoge natuurwaarden vaak ook een flinke dosis tijd nodig hebben om te ontwikkelen (bv. zwaar dood hout in 9120 en veenontwikkeling in 91D0).

Natuurwaarden van open plekken met schrale bodemvegetatie zijn door aangepast beheer mogelijk sneller te ontwikkelen. Onder naaldbossen die de voorbije 150 jaar op de heide werden geplant, ligt in vele gevallen nog een vrij ongeschonden bodem. Vaak is onder bossen nog het oorspronkelijke reliëf van duinen en slenken te vinden, dat in landbouw- en woongebieden vooral na WOII werd genivelleerd. Het fosfaatgehalte van de bosbodems is laag, omdat – op een startbemesting bij de aanleg na – geen rechtstreekse bemesting werd toegepast in bossen. En vaak zijn er nog zaden aanwezig van heideplanten. Dat maakt dat er in vele dennenbossen heel goede kansen zijn om permanente open plekken te maken, die te plaggen en dan als droge of natte heide te beheren. Natura2000 omschrijft een heel aantal specifieke habitattypes van heide en vennen. Heel belangrijk is dat dergelijke open plekken ingepast worden in een functioneel ecologisch netwerk. Gespecialiseerde insecten, reptielen, maar ook plantenzaden zouden idealiter tussen de verschillende open plekken moeten kunnen migreren. Het is bijvoorbeeld minder zinvol om zomaar een nieuwe heideplek te maken in een uitgestrekt dennencomplex, zonder brede heidebermen langs de nabije boswegen te beheren en in de omgeving meerdere open plekken te voorzien. ■

Exploitatie korte-omloop houtteelt in Rijkevelde, Brugge

In het kader van het ALT-project Demonstratie van Houtige Energieteelten, medegefinancierd door de Europese Gemeenschap, voert de Vereniging voor Bos in Vlaanderen binnenkort de eerste exploitatie uit van haar demonstratie-percelen. We mogen hiervoor een Claas-verhakselaar uit Duitsland gebruiken, ons ter beschikking gesteld door de firma Vanderhaeghe uit Wilrijk. De demonstratie gaat door op **14 maart 2007** in Rijkevelde, Brugge (het perceel is gelegen langs de N9 Sijsele-Brugge).

Het is de eerste maal in Vlaanderen dat een dergelijke exploitatie wordt uitgevoerd met dit soort machines, die hiervoor speciaal ontwikkeld zijn, en tegelijkertijd het hout oogsten en verhakselen. Geïnteresseerden in biobrandstoffen en groene energie zullen hier dus zeker hun gading vinden.

De demonstratie gaat door tussen 14u00 en 16u00 (elke demo-sessie neemt ongeveer 40 minuten in beslag). Voor meer info kan u rechtstreeks contact opnemen met bert.desomviele@vbv.be (09 264 90 49).

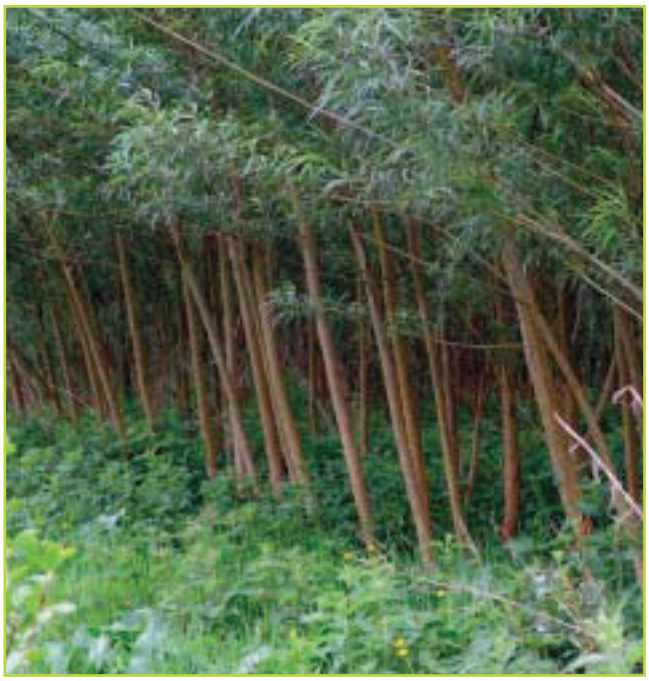

3 Bosomvormingsscenario's, behandeling van de verjongingen en opvolgingsbeheer

Om van de beginsituatie naar een functioneel streefbeeld te evolueren, zijn beheermaatregelen nodig. De vier bosomvormingsscenario's zijn een zinvolle combinatie van ingrepen om in het dennenscherm in te grijpen en verjonging op te starten. Hun samenhang met de beginsituatie en met de mogelijke streefbeelden wordt hier en in het overzichtsschema weergegeven. Wie zo'n omvormingsscenario toepast, wordt vaak sneller dan verwacht geconfronteerd met verjongingen die aandacht opeisen. Een beheerder moet dus de middelen en knowhow hebben om de verjongingen te behandelen en verder op te volgen in de toekomst om zijn doelstellingen te halen.

Bosomvormingsscenario's

De vier basisscenario's voor bosomvorming worden weergegeven in illustratie 3.

Nietsdoen

Nietsdoen kan aangewezen zijn indien slechts moeizaam verjonging te verwachten is: bij gesloten pijpenstrootje of adelaarsvaren of als Amerikaanse eik en Amerikaanse vogelkers (nog) niet planmatig gecontroleerd kunnen worden. Het bosbeeld van een gesloten dennenbestand kan door nietsdoen meerdere decennia blijven. De uitgangssituatie voor verdere omvorming kan verslechteren. Op heel lange termijn zijn vergelijkbare resultaten als bij doordunnen mogelijk, maar vrijwel zeker veel trager.

Doordunnen

Met een omlooptijd tussen 4 en 10 jaar wordt een hoogdunning in het dennenscherm uitgevoerd ten voordele van de meest vitale bomen, waarbij ook inheemse loofbomen kunnen worden vrijgesteld. Zeer geschikt voor een bosbeeld met grote dennen en een inheemse onderetage, waarbij er geen bosbouwkundige kwaliteitsdoelstelling voor de loofbomen is. Kwaliteitsdennen kunnen hier veel kansen krijgen. Het verdere dunningsbeheer van een dubbel bestand (dennen en daaronder zomereik met mengsoorten) kan praktische problemen opleveren bij de exploitatie.

Illustratie 3: Vier beheerscenario's voor omvorming van een homogeen dennenbos

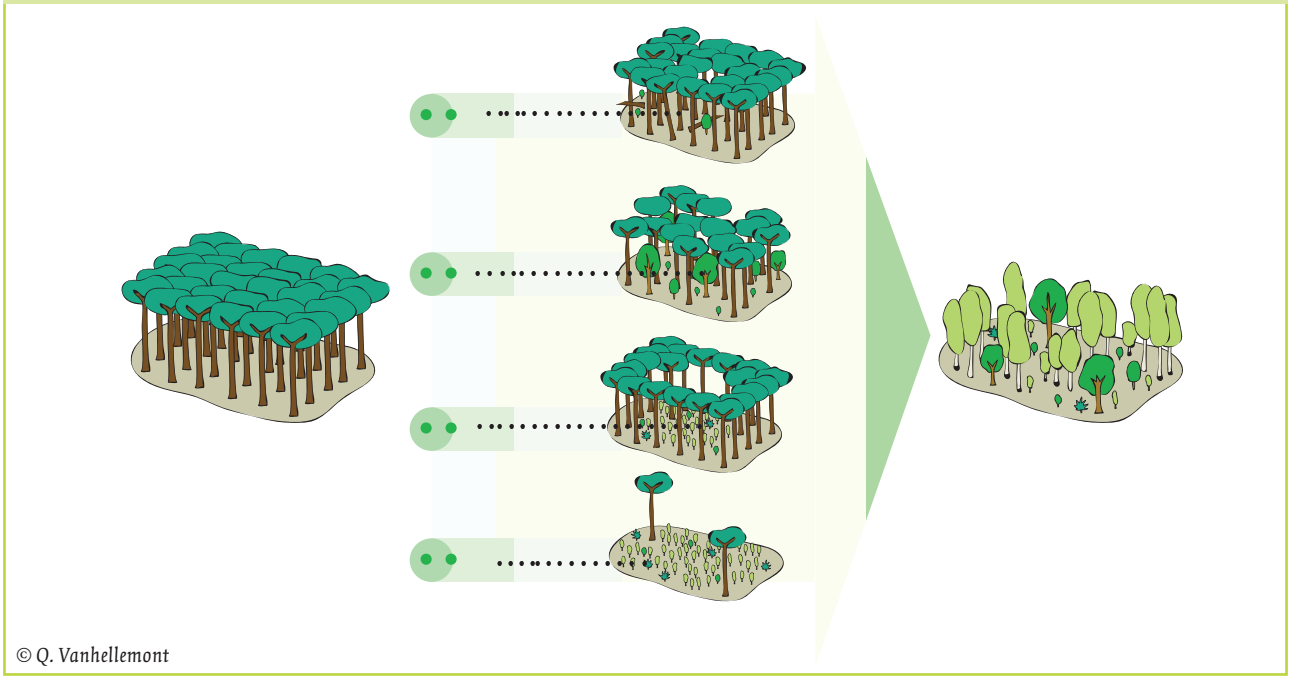

© Q. Vanhellemont

Groepenkap

Regelmatig worden nieuwe openingen van 0,5 tot 1,5 ha gemaakt in de dennenbestanden. Voor kleinere eigendomspercelen komt dit neer op een eindkap, maar in de context van een boscomplex gaat het wel degelijk om groepen. Voor optimale groei van berk en grove den worden (onregelmatige) groepen van minimaal 1 ha gemaakt. Kleinere groepen zijn eerder geschikt voor zomereik of beuk, die mogelijk aangeplant worden. Afhankelijk van de grootte van de groepen treedt een sterke verandering van het bosbeeld op. Dit scenario is goed combineerbaar met doordunnen of zelfs nietsdoen in de omringende bestanden.

Kaalkap

Hiermee wordt een bestandsgewijze eindkap van 1 tot 4 ha bedoeld. In grote homogene boscomplexen kunnen groepenkappen groot geïnterpreteerd worden om op een doelmatige manier variatie in de structuur te brengen. In omvangrijke kaalkappen met een blokvorm kan het midden van de kap te ver van de omringende zaadbomen liggen om een goede bezaaiing met berk of grove den te verkrijgen. Het onmiddellijke resultaat van kaalkappen is opnieuw gelijkvormige bestanden van berk en/of den. Ook bij kaalkap blijft de mogelijkheid om in de randen zomereik of beuk te verjongen, eventueel via aanplant.

Behandeling van verjongingen en opvolgingsbeheer in jonge bestanden

Bij de keuze voor een gewenst bosbeeld en een passend beheerscenario is er nog een belangrijke bedenking. Het noodzakelijke beheer in de loofboomverjongingen die we nastreven moet op langere termijn gepland worden. Er moeten middelen (tijd, geld en logistiek) voorzien worden om dat ook effectief te doen. Bovendien moet de aandacht van de beheerder zich op het juiste moment verleggen van het dennenscherm naar de verjonging. Het dennenscherm beheren gebeurt door houtoogst: de dunningen of kappingen betalen zichzelf (ruim) terug. Jonge bestanden (jongwas, dichtwas en stakenfase) behandelen daarentegen, is investeren in de kwaliteit van een toekomstig bosbeeld.

Een belangrijk punt is of een beheerder in zijn toekomstige bos ook enige productiewaarde voor de inheemse soorten voorziet, andere dan de laagste kwaliteiten zoals pulp-, vezel- of brandhout. De beweging Pro Silva dringt hier bijvoorbeeld sterk op aan en ook het officiële Vlaamse bosbeleid voorziet een belangrijke plaats voor kwaliteitshoutproductie. Een duurzaam bosbeheer moet trachten de houtproductie te sturen naar kwaliteitshout voor de zaag- of fineerindustrie. Concreet gaat het er om een zeker aantal kwaliteitsvolle onderstammen te laten groeien van de aanwezige boomsoorten.

Voor de optimale aanwas van kwaliteitshout in de onderstammen is er een algemene regel. In de jongste fase is een beperkte individuele groeiruimte best. Op wat later de onderstam wordt, groeien fijne takken en de jaarringen in de kern zijn eerder dun. Een beperkte individuele groeiruimte betekent een hoge dichtheid. Dat kan door massale spontane bezaaiing bij berk of den, maar ook door aanplant bij zomereik of beuk. Snoeien is een mogelijkheid om bij lagere dichtheid toch een weinig takkige onderstam te verkrijgen.
Afhankelijk van het temperament van de boomsoort moet vervolgens die individuele groeiruimte stelselmatig toenemen voor de ontwikkeling van een vitale, diepe kroon. Want een grote kroon betekent gezonde groei en dus aanwas van kwaliteitshout in de onderstam. Bij berk komt dit neer op fiks dunnen vóór de leeftijd van 10 jaar, bij grove den vóór de leeftijd van 15-20 jaar en bij zomereik vóór de richtleeftijd van 25-30 jaar.

Nog belangrijker dan de eventuele keuze voor kwaliteitshout, is het vermijden van halfslachtig uitgevoerde traditionele beheermaatregelen. Omwille van een vage kwaliteitsdoelstelling worden vaak vele uren gespendeerd in verjongingen. Maar dit wordt niet consequent doorgetrokken in een aangepaste behandeling in de oudere bestanden.

Voorbeelden zijn:

- massale berkenverjonging in ruime openingen, die niet binnen de 10 jaar gedund wordt voor de vorming van diepe kronen of
- aanzienlijke oppervlaktes dichte aanplantingen van zomereik, eventueel omrasterd en in de eerste jaren intensief vrijgesteld en gesnoeid, die dan tussen 20 en 30-jarige leeftijd geen eerste dunningen krijgen en kleine, weinig vitale kronen ontwikkelen.

Discussie

Deze laatste bedenkingen geven de hoofdbedoeling van deze leidraad weer. Enige bezinning is aan de orde vooraleer de gereedskapskist wordt bovengehaald. Maar anderzijds mogen bedenkingen niet verlammend werken. Bosomvorming is een aangename uitdaging voor een eigenaar of beheerder die mee wil denken met het bos. Op meerdere plaatsen in de leidraad wordt duidelijk dat niet overal pasklare antwoorden voorhanden zijn. Daarom is het een absolute must om ervaringen uit te wisselen met andere beheerders en ook anderen uit te nodigen in jouw bos te kijken en mee te denken. Dat kan via de bosgroepen, via de werkgroep Pro Silva van de VBV of -voor de professionele beheerders- op de werkvloer, tijdens vergaderingen of terreinbezoeken. Mogelijk kan deze leidraad stof voor die discussies aanleveren.

Referenties Bosrevue 19: zie www.vbv.be